

БАЯЛГИЙН ҮНДЭСНИЙ ҮЗЭЛ БА МОНГОЛ ДАХЬ ШИНЭ КОЛОНИЧЛОЛЫН ШИНЖҮҮД

Ц.Батболд

*МУИС, ШУС, Улс төр судлалын тэнхим
дэд профессор, доктор*

Түлхүүр үг: колоницлол, шинэ колоницлол, постколониализм, баялгийн үндэсний үзэл, хамаарлын онол, конвергенцийн онол, Монрогийн номлол, колоницлолын эсрэг хөдөлгөөн

Товч утга: Колоницлол ба шинэ колоницлолын мөн чанар, түүнийг дэмжсэн хамаарлын онол, өнөөгийн Африк дахь баялгийн үндэсний үзэл, шинэ колоницлолын эсрэг Африкийн улсуудын төрийн бодлогын талаар авч үзсэн. Мөн үүнийг Монголын жишээн дээр буулгаж үзсэнээр шинэ колоницлолын шинж тэмдгүүд хэрхэн илэрч байгааг тодруулах зорилго тавьсан.

Постколониализм буюу колонийн дараах нийгэм, улс орнуудыг судлах (Postcolonial studies) хэмээх хандлага нь колоницлол, империализмын соёлын өвд анализ хийх, тайлбарлах, хариу өгөх оюуны сэтгэлгээний аргуудыг агуулсан шинжлэх ухааны нэг хандлага юм. Постколониализмыг судлах хандлага нь хүчирхэг улс гүрнүүдийн зүгээс хөгжиж байгаа болон буурай хөгжилтэй орны газар нутгийг эдийн засгийн мөлжлөгт ашиглах зорилгоор улс орныг нь хянах, дуулгавартай оршин суугчдыг бий болгох үр дагаврыг авч үздэг. Орчин үеийн шинжлэх ухааны энэ хандлага нь түүхэн дэх колоницлолын асуултанд хариулж, колоницлогдож байсан ард түмнүүдийн соёл, үзэл санааны хэлбэрийг эргэн харж сэргээх, тэдний бие даан хөгжих боломж арга замыг хайхад чиглэж байна. Энэ хүрээнд улс төрийн шинжлэх ухаан, философи, социологи, антропологи зэрэг олон шинжлэх ухааны уулзвар дээр үүсэж байгаа шинэ хандлага юм. Онолын хувьд улс төр, нийгмийн шинжлэх ухаануудын онол арга зүйд тулгуурлан, өмнөх колоницлол болон неоколоницлолыг хүлээн зөвшөөрсөн онолын хандлагуудыг, эмпирик судалгаанд Өрнөдийн соёл иргэншлийн хүлээн зөвшөөрдөггүй байсан колоницлолын утга зохиол буюу эрэгтэй, эмэгтэй хүний колоницлогдож буй түүхийг харуулсан түүхэн өгүүллэг зэргийг эргэн харах болсон байна. Вильям Хокингийн тодорхойлсон прагматизмыг Ричард Фэйнман: “Бид хэзээ ч яг зөв байдаггүй, харин бид зөвхөн буруу байхдаа л зөв гэж боддог” хэмээн тайлбарласан байдаг.

Колоничлол ба шинэ колоничлол

Колоничлол бол нэг улсын зүгээс нөгөө улс, үндэстнийг цэрэг, зэвсгийн хүчээр эзлэн авч, түүний бүх нөөцийг ашиглах төдийгүй улс төр, эдийн засаг, соёлоор дарлан ноёрхох үзэгдэл юм. XVII-XX зууны хагас хүртэлх хугацаанд газар зүйн нээлтүүд болон капитализмын хөгжилтэй холбоотойгоор дэлхий даяар колоничлол идэвхжин хөгжсөн байна. Испани, Португал, Их Британи, Франц, Недерланд, Орос зэрэг колонийн эзэнт гүрнүүд өөрийн эзэмшил нутгаа өргөтгөж иргэдээ шинэ газар суурьшуулахад чиглүүлэн тухайн нутаг дэвсгэр дээрх уугуул иргэдийг цэрэг зэвсгийн хүчээр устган цэвэрлэх, боолын наймаа зэргээр нийгэм, эдийн засаг, соёлын хөгжлөөр хоцрогдсон орнуудын ард түмнийг хүч хэрэглэн боолчилж байв. Үүнийг соёл иргэншлийн хөгжлийн жам ёсны үзэгдэл бөгөөд түүний түгэн тархалтын нэг хэлбэр хэмээн үзэх хандлага XIX-XX зууны дунд үе хүртэл түгээмэл байсан. Колоничлолын мөн чанар бол колонийн эзэнт гүрний нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийг түргэтгэхийн тулд колони орнуудын нөөц баялагыг тонон дээрэмдсэнээр колоничлогдож буй орнуудад ядуурал, гуйланчлал, өлсгөлөн нүүрлэдэг нь түүний мөн чанарын илрэл юм. Колониализмын үзэл баримтлалд колонитой байна гэдэг бол “тэдний хүчирхэгийн нотолгоо юм” гэж үздэг байв.

Протекционизмын онолыг үндэслэгч Фридрих Лист 1841 онд хэвлэгдсэн “Үндэстний улс төрийн эдийн засгийн тогтолцоо” номондоо “Өндөр соёлтой хоёр үндэстний хоорондох чөлөөт өрсөлдөөн хоёр орны аж үйлдвэржилтийн хөгжлийн түвшин ойролцоо байгаа тохиолдолд л хоёр талын ашигтай байх бөгөөд хэрэв бусдаасаа үйлдвэржилтийн хувьд хоцорч байгаа аливаа орон чөлөөт өрсөлдөөнд орох гэж байгаа бол юуны өмнө өөрийн хүчээ чангатгах ёстой юм” гэжээ. Герман, Итали, Япон, Австри-Унгар зэрэг сүүлд үйлдвэржсэн орнууд шинээр колони олж авах зорилгоор дэлхийн I дайныг өдөөсөн бөгөөд дэлхийн II дайн ч мөн дэлхийг дахин хуваахын төлөөх дайн байсан.

Дэлхийн II дайны дараа НҮБ байгуулагдаж, хоцрогдсон буурай орнуудын бие даасан бүрэн эрхт тусгаар тогтносон байдлыг хүлээн зөвшөөрөхөөр тунхагласан нь колонийн системийг задрахад хүргэсэн юм. НҮБ дахь ЗХУ ба АНУ-ын байр суурь үүнийг хүчтэй дэмжиж байсан хэдий ч тэдний зорилго өөр өөр байсан. ЗХУ колонийн систем задрах нь капиталист системийг сулруулна гэж үзэж байсан бөгөөд коммунист үзэл суртлын хүрээнд колоничлолыг эсэргүүцсэн хөдөлгөөнийг дэмжиж байв. Харин АНУ-ын хувьд XIX зууны эхээр Испанийн колоничлолоос тусгаар тогтносон Латин Америкийн улс орнууд руу “Монрогийн номлол”⁹⁷ хэмээх шинэ колоничлолын бодлогоо хэрэгжүүлж байсан

⁹⁷ Монрогийн номлол-1823 онд ерөнхийлөгч Жеймс Монро АНУ-ын гадаад бодлогын зарчмын асуудлын гурван үндсийг Конгресст мэдэгдсэн. Энэ нь нэгд, АНУ-ын төр, засгийн газраас

туршлагад тулгуурлан колониос тусгаар тогтносон орнуудыг хүлээн зөвшөөрч, тусламж дэмжлэг үзүүлэн хамтран ажиллах болсноор тэдгээр орнуудын улс төр, эдийн засгийн хүрээнд хяналт тавих болсон байна. Өөрөөр хэлбэл, дэлхийн II дайны дараах дахин хуваарилалтыг хийхдээ үндэстэн дамнасан корпорациудаар дамжуулан Англи, Франц зэрэг колонийн эзэнт гүрнүүдийн хүчийг сулруулж, колонийн нөөц баялагийг нь өөртөө эзэмших боломжийг бүрдүүлсэн неоколониализмын бодлогыг хэрэгжүүлж эхэлжээ.

Неоколониализм бол хөгжлийн буурай түвшинтэй аль нэг улс, үндэстний тусгаар тогтнол, бүрэн эрхт байдлыг хүлээн зөвшөөрдөг хэдий ч тэдгээр орнуудын баялаг, эдийн засгийн үр ашгийг өөртөө авахын тулд улс төр, эдийн засаг, соёлд нь хяналт тогтоодог зарим хүчирхэг улсуудын бодлого юм. Өөрөөр хэлбэл, орчин үеийн олон улсын харилцааны түвшинд хөгжингүй орнууд буурай хөгжилтэй улс орнуудад өөрсдийн эдийн засгийн ноёрхлоор дамжуулан түүний улс төрийн хүрээг хянаж, өөртөө тааламжтай шийдвэр гаргуулах бодлогын хэрэгжилт гэж ойлгож болно. Онолын хувьд жижиг буурай улс орнууд бие даасан хараат бус байх боломжтой хэдий ч тэдгээр орнууд олон улсын чөлөөт болон бодит (либерал болон реалист) улс төр, эдийн засгийн харилцаагаар дамжуулан үндэстний эрх ашгаа хамгаалж чадахгүй байх үзэгдлийг неоколониализм гэнэ.

Неоколониализмын мөн чанар бол тухайн улс орныг санхүүгийн өрөөр дамжуулан хянах, удирдах арга хэрэгсэл юм. Нөгөө талаар неоколониализм бол өндөр хөгжилтэй зарим орнуудын зүгээс колониос ангижирч тусгаар тогтнолоо олж авсан буурай хөгжилтэй улс орнуудад гадаад эдийн засгийн ноёрхлоо тулган хүлээлгэхийн тулд хэрэгжүүлж буй цэрэг (Ирак, Ливи), улс төрийн (Чили, Арабын хавар гэх мэт) ил, далд халдлага юм.

Шинэ колоничлолын шинж, мөн чанар:

Европын дотоод хэрэгт үл оролцоно; хоёрт, Америкийн дотоод хэрэгт Европын улс орнуудын засгийн газар үл оролцоно; гуравт, Европын орнууд Америкийн улс орнуудын бие даасан байдалд ямар нэгэн хэлбэрээр дайралт хийж колоничлох гэсэн аливаа оролдлогыг няцаах болно гэсэн тунхаглал гаргасан. Хэрэв энэ тунхагийг зөрчвөл АНУ-ын амин чухал эрх ашиг, дотоод хэрэгт оролцсон гэж үзэх болно гэж анхааруулсанаар “бүх Латин Америкийн орнуудыг Европын колоничлогчдоос хамгаалах” нэрийн дор тэдгээр орнуудыг өөрийн дээвэр дор оруулж, тэдний нийгэм, улс төр, эдийн засгийг нь бүрэн хянах болсон. АНУ дэлхийн I дайны дараа албан ёсоор “Монрогийн номлол”-оос татгалзсан хэмээн мэдэгдэж байсан хэдий ч энэ нь албан бус хэлбэрээр үргэлжилсээр байгаа бөгөөд Европын орнуудын үндэстэн дамнасан компаниуд Америкийн нэгэн адил неоколониализмын бодлогыг хэрэгжүүлэх болсон нь өнөөгийн бодит байдал юм.

1. Неоколониализмийн уриа нь эдийн засгийн өндөр өсөлт, түүний хөгжлийг олон улсын байгууллагууд хүлээн зөвшөөрөх явдал юм. “Эдийн засгийн их өсөлт” хэмээх сүржин уриа дэвшүүлдэг.

2. Олон улсын банк санхүүгийн байгууллагууд их хэмжээний зээлийг баялагийн хэмжээнд баримжаалан олгох эрхийг өгнө. Өөрөөр хэлбэл, олон улсын банк, санхүүгийн байгууллагууд тухайн улсын эдийн засаг өндөр хөгжих нь хэмээн хүлээн зөвшөөрч зээлжих эрхийг нэмэгдүүлэн олгож эхэлдэг.

3. Неоколониализмд автагдсан улс орнуудын өр улам бүр ихэсдэг. Өөрөөр хэлбэл, тухайн улс орон өрийн сүлжээнд бүрэн автдаг.

4. Неоколониализмд автагдсан улс орнуудын улс төрийн дэглэм нь ямар байх нь шинэ колонилогчдод огт хамаагүй. Гол нь өөрөөр дамжуулан улс төр, эдийн засаг нь хянагддаг байх ёстой.

5. Неоколониализмийн үед эрх баригчдын шийдвэр үндэсний эрх ашгаа байнга зөрчиж, “амиа хорлох” шинжтэй байдаг. Өөрөөр хэлбэл, төрийн бодлого, шийдвэрүүд улс, үндэстэнийхээ эрх ашгаас урвасан, гадаадынханыг хамгаалсан шинжтэй гарч эхэлдэг.

6. Шинэ колониололд тал засч, гадаадынхантай ашиг сонирхол нийлдэг тодорхой бүлгүүд нийгмийн бүтцэд үүсдэг. Улс төр, төрийн албаны дээд эрх мэдэлтнүүдийн хүрээнд авлига, ашиг хуваах хэлбэрээр, нийгмийн дунд давхарга буюу жижиг дунд үйлдвэр, үйлчилгээнийхэн туслан гүйцэтгэх компаниуд нэрээр, доод түвшинд африкийн хэлээр “хашаан доторх ажилчид” буюу харьцангуй өндөр цалинтай цөөн тооны ажилчид зэрэг нь гадаадын хөрөнгө оруулагчидтай ашиг сонирхол нэгтэй, тэдний эрх ашгийг хамгаалан тэмцдэг нийгмийн хэсэг бүлгүүд бий болдог байна.

7. Эх орондоо иргэд нь хоёрдугаар зэргийн хүн болж, гадаадынхан болон тэдэнтэй хуйвалдагсад нэгдүгээр зэргийн хүн болдог. Өөрөөр хэлбэл, эрх баригчид болон гадаадынхантай ашиг сонирхол нэгтэй этгээдүүдэд хууль үйлчилдэггүй.

8. Иргэдийнх нь эх орондоо сайхан амьдрах итгэл, найдвар алдарч гадаад орнуудад цагаачлах, хямд ажиллах хүч болж гарах нь ихэсдэг байна. Колони орнуудын хүмүүс эх орондоо хөрөнгө хуримтлуулж амьдралаа дээшлүүлэх боломжгүй болон амьдрах орчин нь маш муу зэрэг шалтгаанаас үүдэж байнга цагаачлахыг хүсэж байдаг.

9. Улс, үндэстэнийхээ эрх ашгийг хамгаалахаар тэмцсэн эх орончдыг “намнаж” эхэлдэг. Өөрөөр хэлбэл улс, үндэстэнийхээ эрх ашгийг хамгаалж дуугарсан улс төрчид, иргэний хөдөлгөөнийг популистууд, гацаагчид хэмээн адлах, гутаан доромжлох, улс төрөөс арчиж хаях үзэгдэл ихэсдэг байна.

10. Шинэ колоничлогчдоос хамааралтай эдийн засгийн хараат байдал үргэлжилж, эдийн засаг үл солонгорно. Өөрөөр хэлбэл, өр төлөлтийн асуудлууд болон уул уурхайгаас хараат эдийн засагт бусад өөр өсөлт хөгжлийн боломжууд хязгаарлагддаг байна.

11. Неоколониализмийн үр дагавар хариуцлагыг хүчирхэг гүрнүүд хүлээдэггүй бөгөөд ихэнхдээ тухайн орны төр, засаглал нь чадваргүй, авлигад идэгдсэн, сул доройгоос болсон гэж тайлбарлагддаг. Өөрөөр хэлбэл, үндэстэн дамнасан корпорациудын тарьсан балаг эзэн орны удирдагчдад хамаагүй мэт боловч шаардлага гарвал корпорациудынхаа эрх ашгийг хамгаалдаг.

Колоничлолоос салж неоколониализмын замаар 60-аад жилийн Африкын орнууд өр, өлсгөлөн, ядуурал, иргэний дайн, эдийн засгийн дамбуурал, цагаачлал зэрэг үй олон зовлон бэрхшээлтэй тулгарч олигтой өөдөлсөнгүй.

Хамаарлын онол ба түүний шүүмж

Неоколониализмыг зөвтгөсөн, түүнийг жам ёсны зайлшгүй үзэгдэл хэмээн үздэг онолыг (Dependency theory) хараат байдлын буюу хамаарлын онол гэнэ. Аливаа системийн элемент бүрийг анхааралтай судлах нь хамаарлын онолын гол зарчим юм. Ихэвчлэн энгийн логик бүтцэд аливаа юмс үзэгдлийг задлаад бие биеэ дэмжин гол хүчин зүйлийг илрүүлэхэд оршино. Тухайлбал, хамаарлын системийн ашиглалтын гол хүчин зүйл болох давамгайлах зарчмуудыг тодорхойлоход оршино. Хамаарлын онол нь дэлхийн эдийн засгийн системийн төв хэсэгт чинээлэг улс орнууд байдаг бөгөөд тэдгээрийг тойрч захаар нь ядуу буурай орнууд оршдог гэж үздэг бөгөөд үүнийг эдийн засгийн неоколониализмийн онолын үндэс суурь юм. Эдийн засгийн шинэ колоничлолын үр дүнд хөгжил буурай орнуудын хүний нөөц болон байгалийн баялаг нь дэлхийн эдийн засгийн системийн төвд орших хөгжингүй орнуудын эдийн засаг руу урсана. Энэ нөхцөлд захын улс орнуудын ядуурал доройтол нь дэлхийн эдийн засгийн төв системтэй хэрхэн интеграцлагдсанаас хамаарч өөрчлөгдөнө гэж үздэг. Уг онол нь орчин үеийн хөгжлийн онолыг бий болгож, өнөөгийн хөгжиж буй бүс нутгууд, хөгжингүй бүс нутагт ч ижил төстэй нөхцөл байдал бий болгосон. Тиймээс ядуу буурай хөгжиж буй нутгуудад ядуурлаас ангижрахад туслах үүрэг нь хөрөнгө оруулалт, технологи дамжуулалт, дэлхийн зах зээлд илүү ойртох зэрэг янз бүрийн арга замаар хөгжлийн энэхүү түгээмэл зам дагуу хурдасгах явдал юм.

Системийн захад орших буурай орнуудын ядуурал нь дэлхийн эдийн засгийн системтэй бүрэн интеграцлагдах явцад тохиолддог хөгжлийн нэг шат гэж капиталистууд үздэг. Дэлхий дахины бизнесийн үйл ажиллагааг жигд нэг загварын үр ашигтай шуурхай болгоход колоничлол зайлшгүй гэж энэ онолынхон үздэг байна. Судлаач Тооч

(Tausch)Египетийн эдийн засагч Самир Аминагийн 1973-1997 оны бүтээлд суурилан зах зээлийн капитализмын дараах гол шинж чанаруудыг жагсаасан:

1. Колоничлол болон гадаадынханы ноёрхлын довтолгооны үед хөдөө аж ахуй ба жижиг үйлдвэрлэлийн уналт, доройтлын ерөнхий шинж чанар тодорхойлогддог.

2. Хөгжиж байгаа орнуудын удирдлага уул уурхай, хөдөө аж ахуйд төвлөрсөн экспортын үйл ажиллагаа явуулах нь эдийн засгийн тогтворгүй байдлыг үүсгэдэг, зарим үйлдвэрлэлт бага цалингийн нөхцөлтэйгээр явагддагаас хөдөлмөрийн бүтээмжийг нэмэгдүүлдэггүй бөгөөд төлбөрийн хэрэгслэлийн тэгш бус солилцооны багцыг (гадаад худалдаа гэх мэт) бий болгодог гэж олон улсын мэргэжилтнүүд үздэг.

3. Эдгээр бүтэц нь яваандаа тухайн салбартаа гуравдахь түвшнийдалд ажилгүйдлийг хурдацтай нэмэгдүүлэн, нийгэм болон эдийн засгийн ерөнхий системд түрээсийн ач холбогдлыг нэмэгдүүлдэг.

4. Дэлхийн эдийн засгийн төвүүд дэх гэнэтийн өсөлтийн үед зах зээлийг хангах гадаадын хөрөнгө оруулагчдын буцаах экспортоос эргэлтийн хөрөнгийн санхүүгийн ужиг болсон алдагдал болон хомсдолтой бизнесийн мөчлөг нь ашиг авчирдаггүй.

5. Улс төр, нийгмийн харилцааны бүтцийн тэнцвэргүй байдал болон нийгмийн харилцаа дахь элементүүдийн хүчтэй дотоод холбоо нь хөрөнгө оруулагчдын ач холбогдлыг өсгөж, төр, нийгмийн давхаргад өр бий болгодог.

Хамаарлын онолыг баримтлагчид зах зээл дэх богино хугацааны өсөлтийг үл харгалзан, урт хугацааны өсөлтийг хадгалан тухайн орны эдийн засгийг тэнцвэргүй, санхүүгийн сөрөг урсгалтай дансны үлдэгдэлтэй байлгах хандлагатай байдаг. Циклийн хэлбэлзэл нь дунд болон урт хугацаанд эдийн засгийн өсөлт, нийгмийн хөгжилд чиглэсэн үндэсний хэмжээний харьцуулалт хийхэд гүн гүнзгий нөлөө үзүүлдэг. Урт удаан хугацааны өсөлтийн үр дүн нь урт хугацааны эдийн засгийн хямралын дараа богино хугацааны мөчлөгт түлхэц болж болох юм. Циклийн хугацаа нь чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Жиованни Аррииди дэлхийн хэмжээний хуримтлалын логик цаг хугацааны туршид өөрчлөгдөж, капитализмын логигоор зохицуулагддаг бөгөөд 1980-аад оноос өмнөх зохицуулалтын циклүүдээс ялгаатай нь санхүүгийн капиталын ноёрхол баталгааждаг⁹⁸ гэжээ.

Хамаарлын онол нь дэлхийн эдийн засгийн тогтолцоон дахь эдийн засгийн тэгш бус байдалд хийсэн Марксист дүгнэлтээс үүдэлтэй бөгөөд дэлхийн өмнөд хэсгийн буурай

⁹⁸Tausch, Arno (2003). "Social Cohesion, Sustainable Development and Turkey's Accession to the European Union: Implications from a Global Model". Alternatives: Turkish Journal of International Relations.

хөгжил нь дэлхийн хойд хэсгийн хөгжил дэвшлийн шууд үр дүн буюу урвуу хамаарал гэж үздэг. Энэ нь XIX зууны сүүл үед гарсан хагасколони орны онол юм. Дэлхийн зах зээлийн эдийн засаг дахь сул дорой гишүүдтэй байх явдал хамгийн чухал нь юм. Колоничлол дахь хамаарлын онолын марксист агуулга нь чөлөөт зах зээл бүхий капиталист эдийн засагтай харьцуулахад өдөр шөнө шиг ялгаатай. Өөрөөр хэлбэл, К.Марксын шинэ эдийн засгийн онолоор бол энэ нь өндөр хөгжилтэй, дунд, буурай гэж хуваагдсан эдийн засгийн мөлжлөгийн систем гэж тайлбарлагддаг.

Хараат бус байдлын онол хамаарлын онолын үзэл бодлыг үгүйсгэдэг бөгөөд хөгжиж буй орнууд бол зөвхөн хөгжингүй орнуудын ердийн хуулбар биш, харин өөрсдийн өвөрмөц шинж чанар, бүтцийг бий болгодог гэж үздэг. В.Арнольд хамаарлын онолыг хөгжиж буй орнуудад хэрэглээний нийгэм (..жинхэнэ өндөр мэдлэг боловсрол бол зээлээр хэрэглэгчдийн донтсон өнгө мөнгөний нийгэм буюу шинэ маягийн боолын нийгмийг байгуулах гэсэн тэдний туйлын хүсэл цаад зорилготой нь зөрчилдөж байдаг. ... Хүүтэй зээлийн өрөнд унасан, энэ бүхнийхээ цаад учрыг мэдэхгүй байгаа - сануулаад байхад ойлгодоггүй хүн сүрэг бол угтаа ямар ч эрх чөлөөгүй жинхэнэ боолууд билээ) бүрдүүлдэг хэмээн шүүмжилсэн.⁹⁹

Баялагийн үндэсний үзэл

Баялагийн үндэсний үзэл (Resource nationalism): бол өөрийн нутаг дэвсгэр дээрх байгалийн нөөц баялагт хяналт тавих зорилготой нийгмийн гишүүд болон төр засгийн үзэл хандлагыг илэрхийлсэн ойлголт юм. Өөрөөр хэлбэл байгалийн баялгаа өөрөө мэдэж шийдэх улс гүрнүүдийн сонирхол эрс нэмэгдэж байна. Энэ нь байгалийн баялаг боловсруулах гадаадын компаниудын оролцоог хатуу хянах, энэ салбар дахь төрийн өмчийн оролцоог нэмэгдүүлэх, хэрэв нөөцийн боловсруулалт заасан хугацаанд хийгдээгүй тохиолдолд уурхай болон цооногийг хураан авах, улсын болгох зэргээр илэрдэг. Үүнийг “use it or loose it” зарчим гэдэг¹⁰⁰.

Энэ утгаар үйлдвэрлэгч орнуудын баялагийн үндэсний үзлийн гурван өөр хандлага байдаг:

- ❖ Үйлдвэрлэгч орны баялагийн үндэсний үзэл (Үйлдвэрлэгч орнууд өөрийн байгалийн баялагийн салбартаа эдийн засгийн үйл ажиллагааны хяналтаа ихэсгэдэг)

⁹⁹В.Арнольд. Интереснопроамериканскую систему образования. <http://vivovoco.astronet.ru>

¹⁰⁰Д.Ганхуяг. Ресурсынационализмба Монгол.

- ❖ Хэрэглэгч орны баялагийн үндэсний үзэл (Хэрэглэгч орнууд бусад орнуудын байгалийн баялагт нэвтрэх боломжоо нэмэгдүүлэх эсвэл томоохон хяналт тогтоохийг эрэлхийлэх)
- ❖ Мөн баялагийн национализмын харьцангуй шинэ хэлбэр болох хөрөнгө оруулалтын төвлөрөл болсон улсууд болох газар нутаг нь байгалийн баялагийн орлогоос бий болсон хөрөнгийн сангаас хөрөнгө оруулалтын бий болгодог улсууд.

Баялагийн үндэсний үзлийн хамгийн тод жишээ болох Болива болон Венуселын газрын тос, хийн салбар дахь хагас националчлал, Бүгд найрамдах, ардчилсан Конго дахь уул уурхайн салбарын гэрээ хэлэлцээр, Шэлл ба Сахалин-Шээрэг өөрийн ноогдол хувийг албадан худалдах төслүүд гол хэвлэлүүдээр өргөн нийтлэгдсэн баялагийн үндсэрхэг үзлийн жишээ юм. Гэвч дэлхий даяар баялагийн үндэсний үзлийн гэж болохоор бодлогын санаачлага, арга хэрэгслийн олон жишээ бий. Харьцангуй өдөр тутмын үзэгдлүүд дэх эдгээр хязгаарлалтууд нь хандлага болон бодлогын хариу үйлдлийн үнэн бодит байдлыг тайлбарлахад хангалтгүй гэдэг нь мэдээж. Үйлдвэрлэгч орнуудын баялагийн үндэсний үзэл нь илүү өргөн хүрээтэй байдаг.

Баялагийн үндэсний үзлийг хэрэгжүүлэх арга зам, хамрах хүрээ, чиглэл нь хэрхэн ялгаатайг харуулсан зарим боломжит арга хэрэгслүүдийн товч тойм:

- ❖ Өмнөх байгалийн баялагийн гэрээнд дахин хэлцэл хийх болон цуцлалт (Бүгд найрамдах, ардчилсан Конго болон Гвиней хэсгээс харна уу)
- ❖ Засаглалын зарим бүтэц тогтолцоог хэрэгсэхгүй болгох(бүтээгдэхүүний хувь хүртэх гэрээний адил) нь үйлдвэрлэгч орнуудад тийм ч тааламжтай байдаггүй. (Орос, Казакстан болон Ирак дахь түгээмэл үзэл санааны адилаар)
- ❖ Улсын мэдэлд авах (Болива ба Венесуэлд дах шиг)
- ❖ Олон улсын газрын тосны компаний бүтээгдэхүүнийг бүрмөсөн хориглох(Саудын Араб) байгалийн баялагын хамтарсан үйлдвэр дэх улсын ноогдолд улам бүр хатуу чанд шаардлага тавих(Казакстан, Алжир, Орос) Зохицуулалтын хяналт, урьдчилсан арилжааны эрх мэдлийг зөвшөөрөл болон байгалийн баялагийн салбар дахь эзэмшил (Казакстан шиг)
- ❖ Баялагийн өндөр үнэтэй үеүдэд байгалийн баялагийн олборлолтын компаниудад төлөх ёстой татварын хэмжээг нэмэгдүүлэх (Болива, Венусел)
- ❖ Дотоодын хатуу чанга, албадлагын зохицуулалт (Нигер болон бусад олон улсууд)
- ❖ Байгалийн баялагын бүтээгдэхүүний экспортын хориг, хязгаарлалтууд(Аргентины 2006 оны үхрийн махны экспортын хориг болон хоол хүнсний үнийн хурдтай

өсөлтэй холбоотойгоор Вьетнам, Энэтхэг, Египэт, Камбожын цагаан будааны экспорт дэх хоригийн адил)

- ❖ Энергийн аюулгүй байдал, хоол хүнс, үндэсний аюулгүй байдалтай холбогдох орон нутаг дахь байгалийн баялагийн тодорхой заагдсан хувь хэмжээний нөөцлөлт
- ❖ Гол салбарууд дахь дотоодын шалгуурууд (Номхон далайн арлуудын туназагасны салбар¹⁰¹-ын жишээг харна уу)
- ❖ Дэд бүтцийн төслүүдийг хэрэгжүүлэх, орон нутгууд дахь нийгмийн хөрөнгө оруулалтын янз бүрийн төслүүдэд хөрөнгө оруулах, эсвэл үндэсний хэмжээнд хөрөнгө оруулалт хийх зэргээр хөрөнгө оруулагчдыг нийгмийн шууд зарцуулалт дахь хандивыг нэмэгдүүлэхэд зориулах шаардлагууд (Казакстан; Нигерт санал болгосны адил)

Хөгжингүй орнуудад ч баялагийн үндэсний үзэл хүчтэй байдаг бөгөөд тэд үүнийгээ төдийлөн ярьдаггүй, мэдээлдэггүй. Эдийн засаг, хүний эрхийн асуудал дээр төвлөн үйл ажиллагаа явуулдаг PUBLIC EYE гэдэг олон улсын байгууллагын мэдээлсэнээр байгалийн баялаг ашигласанаас авах роялтибуюу ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөрийн хувь, хэмжээг дараах хүснэгтээр харьцуулан үзэе.

Улс, орнууд	Роялти - ашигт малтмалын нөөц ашигласаны төлбөрийн хувь хэмжээ
Австрали	30%
Филиппин	30%
АНУ	30%
Канад	25%

¹⁰¹Туназагаснысалбар дахь баялагийн үндэсний үзэл. Resource nationalism in the pacific tuna sector. In the Pacific Islands, the late 1980s and early 1990s saw a shift towards “resource nationalism” in the Pacific tuna fishing industry, motivated by the unsatisfactory outcomes of negotiations between coastal states and fishing states with superior bargaining power and skills. The 1982 UN Convention on the Law of the Sea had established an “exclusive economic zone” (EEZ) of 200 miles, giving coastal states increased territorial control over large areas. Pacific Islands hoped to benefit economically by charging access fees to fishing nations outside their new EEZs. But legal rights did not translate readily into negotiating might and hopes were frustrated both by the superior negotiating position of most distant water fishing nations (notably Japan) and by the initial refusal of the United States to recognise the Pacific island states’ claims to tuna in the exclusive economic zones due to the delay in ratification of UNCLOS III and on the basis that tuna are a migratory species (Schurman, 1998).

ОХУ	20%
Казахстан	15%
Монгол	5%

Эх сурвалж: presentation by Andreas Missbach“RPUBLIC EYE“ NGO

Баялагийн үндэсний үзэл түүхий эдийн үнэ ханш өсөж буй үед илүү өргөждөг. Энэ үед нөөц баялгийн экспорт нь тухайн орны хүн ам, улс төрчдийн дунд гадныханд ашиглуулаад байгаа мэдрэмж төрдөгтэй холбоотой. Уул уурхайгаас үүдсэн экологийн болон бусад сөрөг үр дагаварууд энэ хандлагыг нэмэгдүүлдэг. Баялгийн үндэсний үзэл нь нэг талаар тухайн орны улс төрчдийн дунд нэр хүнд, легитим чанараа өсгөх арга хэрэгсэл болдог байна. Хэрэв чадвал, баялгаа өөрсдөө боловсруулж ашиглах нь илүү ашигтай.

Баялагийн үндэсний үзэл нь бас өөрийн гэсэн эрсдэлтэй талуудтай:

1. Тухайн орны хөгжил, дэвшилд шаардлагатай төсөл хөтөлбөрийг зогсоох, гацаах, хугацаа алдах үзэгдэл бий болох;
2. Тухайн улс бие дааж өөрөө баялагаа ашиглах хөрөнгө мөнгө, техник технологи, маркетинг менежмент, олон улсын нэр хүнд ба бизнесийн сүлжээнд холбогдоогүй болон хүний нөөцийн чадавхи бүрдээгүй байх;
3. Хариуцлагатай уул уурхай хөгжүүлэх орон нутгийн өөрийн удирдлагын механизмыг хөгжүүлж төлөвшүүлээгүй байх;

Африкийн улсуудын макро эдийн засаг ба баялагийн үндэсний үзлийн өсөлт

Африкийн улсуудын макро эдийн засгийн байдал:

- ❖ Эдийн засгийн өсөлт бага, харилцан адилгүй, хоорондоо их ялгаатай;
- ❖ Хүн амын хэт ядуурал, өндөр ажилгүйдэл ихэнх орнуудыг хамарсан;
- ❖ Олонх орнуудын эдийн засгийн суурь нь баялагийн нөөц ашиглалт;
- ❖ Эдийн засгийн төрөлжилт багатай, ихэнх улсууд амиа аргацаасан натураль хөдөө аж ахуйд суурилдаг;
- ❖ Улсуудын валютын нөөц, дотоодын хөрөнгө оруулалтын хувь бага, гадаад өрийн дарамт ихтэй;

Африк дахь гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт нь голдуу газрын тос, баялаг уул уурхай руу явж, эдийн засгийг улам өрөнд оруулж, иргэдийнх нь амьжиргааны түвшинг хүндрүүлэх үзэгдэл бий болгож байдаг. Эдгээр ерөнхий шинжүүдэд хийсэн судалгаагаар ОУ-ын байгууллагууд Африк ойрын 20-иод жилд хүндрэлээс гарч чадахгүй гэж үздэг.

Сүүлийн 60-аад жилд неоколониализмын бодлогод хэлмэгдсэн Африкийн орнуудад 2009 оноос баялагийн үндэсний үзлийн хандлага хүчтэй давалгаалж эхэлсэн. Африк тивийн засгийн газрууд гадаадын компаниудыг шахаж гаргах шинэ арга замыг хайж байна. Тухайлбал:

Гана: Бүх уул уурхайн гэрээнүүдийг хянаж үзээд дахин авч хэлэлцэхээр болсноо зарласан. Энэ нь уул уурхайн компаниудад оногдуулах татварыг 25%-аас 35%-аар нэмэгдүүлж, ихээхэн хэмжээний ашиг олсон тохиолдолд 10%-ын гэнэтийн ашгийн татвар болон одоогийн байгаа нөөцийг ашигласны төлбөрт гэж 5%-ын татвар ноогдуулахаар төлөвлөсөн байна.¹⁰²

Гвинея: 2008 оны 12-р сараас Гвинейн засгийн газар уул уурхайн гэрээг хянан шалгаж эхэлсэн байна. Гвинейд 2008 оны 12-р сард Ерөнхийлөгч Ласло Конте нас барсны дараа цэргийнхэний удирдлага хүчтэй болжээ. Блүүмбергийн мэдээгээр бол, уул уурхайн салбарт авлигын улмаас үүссэн одоо байгаа бүх гэрээ хэлэлцээрүүдийг хянан засварлах, цуцлах зорилго тавьсан байна. Гвинейн гадаад валютын орлогын 80 хувийг Рио Тинто, Алкоа, ВНР Billiton, United Co Rusal, Бокси зэрэг гадаадын хөрөнгө оруулагчид оруулдаг байна.¹⁰³ Гвинейн засгийн газардэлхийн хамгийн том хөнгөн цагааны болон төмрийн хүдрийн ордуудыг эзэмшдэг уул уурхайн төслүүдэд 15%-ын хувьцаа эзэмшиж, цаашдаа 20%-ыг нь худалдаж авахаар зорьж ажиллаж байна.

Намибия: Шинээр эхэлж буй бүх уул уурхай олборлолтуудыг улсын эзэмшлийн компаниудад шилжүүлэхээр шийдсэн.

Өмнөд Африкийн БНУ: Уул уурхайн “супер ашиг”-т 50%-ын гэнэтийн ашиг болон хайгуулын лицензээ зарахад 50%-ын хөрөнгийн орлогийн албан татвар ногдуулдаг. Уул уурхайн компаниудын цагаан арьст эздийг 2014 он гэхэд багадаа 26%-ын хувьцааг хар арьст хувьцаа эзэмшигчдэд зарахыг шаардсан. Үүнийг Африкийн Үндэсний Конгресс 30% хүртэл өсгө гэж зөвлөсөн. Гэсэн хэдий ч харуудын эзэмшиж буй хувьцаа дөнгөж 9%-тай байгаа бөгөөд эдгээр хувьцааны ихэнхийг засгийн газрын зээлсэн мөнгөөр худалдаж авсан. Тиймээс хожим асуудал болж магадгүй гэж үзэж байна.

Замби: Засгийн газар нь 2008 онд уул уурхайн татварыг өмнөх 31.7 хувиас 47 хувь хүртэл өсгөсөн арга хэмжээний багцыг танилцуулжээ. Уул уурхайн компаниуд сөрөг хариу өгсөн бөгөөд уул уурхайн хөрөнгө босгоход хэцүү тул зарим төслийг түр зогсоосон байна. Засгийн газраас 2009 оны нэгдүгээр сард уул уурхайн компаниудын ажлын байрны бууралт, дэлхийн металлын үнийн уналт зэргээс шалтгаалж шинэ татварын талаар татгалзах шийдвэр гаргасан байна.

Ардчилсан Конго: 2007 онд Бүгд Найрамдах Ардчилсан Конго улсын засгийн газар уул уурхайн гэрээг дахин хянан шалгахүүрэгтэй хариуцлагын комиссыг байгуулж,

¹⁰² Resource Nationalism. A Horizon Scanning Research Paper by The Resources Demand and Supply Resource Nationalism Community of Interest. Published December 2014.

¹⁰³ Guinea announces review of mining contracts. <http://en.ce.cn/World/biz/200812/29/>

нийтдээ 61 уул уурхайн ашиглалтад гэрээний шалгалт хийсэн байна. 1998-2003 оны иргэний дайны үеэр холбогдох гэрээнүүдийн дийлэнх хэсгийг байгуулсан байдаг. Уг комисс 2007 оны 10 дугаар сард дээрх гэрээнүүдийг хянан шалгаж үзсэн. Тэдгээр гэрээний товхимлынх нь товч хураангуйг хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр цацсан бөгөөд анхандаа нийтэд мэдээлээгүй юм. Конго болон олон улсын иргэний нийгмийн байгууллагуудын дарамт шахалтын дараа засгийн газар нь 2008 оны 3-р сард яам хоорондын комиссын эцсийн тайланг нийтэлжээ. 2008 оны 2-р сард Өмнөд Африкт болсон уул уурхайн томоохон хурал дээр Конгогийн уурхайн дэд сайд нар нь зарим өөрчлөлтийг хийх шаардлагатай гэж зарласан. 2008 оны 12-р сард гэрээг дахин хэлэлцэж дууссаны дараа удалгүй хэлэлцээр дууссаны дараа зургаан компани хэлэлцээ хийхээс татгалзсан байна. Сайд нар нь эхний ээлжинд Quantum, Banro, Anglo Gold Ashanti, Gold Fields, Mwana Africa болон FreeportMcMoran зэрэг компаниудтай хийх хэлэлцээрийг 45 хоногийн хугацаатай сунгасан байна.¹⁰⁴

Конго улс болон ард иргэд нь үндэстэн дамнасан корпорациудын уул уурхайн ашгаас шударгаар хувь хүртэхгүй байгаа талаар гомдол гаргаж, олон улсын төрийн бус байгууллагуудыг “Конгод шудрага хувь” уриан дор эвсэн нэгдэхийг уриалж байна. ОУ-ын ТББ-ын тайлбар: Гэрээнд “ард иргэдэд хувь хүртээх тухай тусгагдаагүй” байна гэж үзсэн.¹⁰⁵ Үндэстэн дамнасан корпорациудын тайлбарт: гэрээ нэгэнт хийгдсэн, хүчинтэй байгаа, эргэж харах шаардлагагүй гэж үздэг. Харин гэрээ ид хийгдэж байх үед Конгод иргэний дайн дэгдэж байсан учраас гэрээнд олон нийт төдийлөн ач холбогдол өгч чадаагүйгээс гэрээ өрөөсгөл болсон гэж баялагийн үндэсний үзэлтнүүд үздэг байна.¹⁰⁶

Зимбабве: Засгийн газрын “нутагших” гэдэг бодлогын хүрээнд гадаадын компаниудыг орон нутгийнханд 51%-ыг өгөх, хэрэв зөвшөөрөхгүй бол Зимбабвегээс гарч явахыг шаардах болсон. Зимбабве улс Рио Тинто, Англо Платинум, Зимдлат гэдэг 3 том уул уурхайн компаниас цагаан алтны нөөц ашиглалтын төлбөрийг 10% хүртэл нэмэгдүүлсэн төлбөр шаардаж, боловсруулаагүй цагаан алтыг экспортлохыг хориглосон. Мөн 2 тэрбумаас багагүй доллараар боловсруулах үйлдвэр барихыг шаардсан байна. Зимбабве улсын эрх баригч улс төрчид нь Африкийн орнуудын дундаас илүү их радикал

¹⁰⁴Mining contract review in the Democratic Republic of Congo. <http://www.humansecuritygateway.info>

¹⁰⁵ Mining contract review in the Democratic Republic of Congo. <http://www.humansecuritygateway.info>

¹⁰⁶Halina Ward. Resource nationalism and sustainable development: a primer and key issues. 2009. Halina Ward is an independent analyst on Business and Sustainable Development. From 2001-2008 she was Director of the Business and Sustainable Development Programme at the International Institute for Environment and Development. Halina is a non-practising solicitor, with an LLB and an LLM from the University of London. She can be contacted at halina@halinaward.co.uk.

өөрчлөлтийг шаардсан учраас үндэстэн дамнасан корпорациудын зүгээс “бойкот” тавьсан нь сүүлийн 10-аад жил үргэлжилж, энэ орны үндэсний валютын уналт, эдийн засгийн дампуурлыг хөөргөдсөнөөр тус оронд улс төр, эдийн засгийн хямрал нүүрлэхэд бэлэн болсон байна.

Олон улсын байгууллагууд “...баялагын нийгэмчлэлийн тухай янз бүрийн санаачлага, удирдагчдын байр суурь, түүнийг идэвхжүүлэгч хүчин зүйлс нь нийгэм эдийн засгийн судалгаа шинжилгээний дүгнэлтүүдтэй авцалдахгүй байгаа нь зөрчил үүсгэж байна”¹⁰⁷ гэж тайлбарладаг.

Африк дахь нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийг сайжруулахын тулд дараах зорилтуудыг тавьж байна. Үүнд:

1. Африкийн орнуудын үндэсний удирдагчид эдийн засгийн хөгжил болон олон улсын зохицуулалтад онцгой анхаарч байна;
2. Африкийн орнууд нийслэл барилга, санхүүжилт, хөдөө аж ахуй, байгаль орчин, зах зээл, эдийн засгийг төрөлжүүлэх, захиргаа, хүний нөөцийн чиглэлээр гадныхантай хамтран ажиллаж байна;
3. Төр засаглалын механизмыг оновчтой болгох, төрийн алба, иргэний нийгмийн чадавхийг сайжруулах шаардлага тулгамдаж байна;

Хятад - Африкийн харилцаа

2006 онд Өмнөд Африкийн Йоханнесбургт Хятад-Африкийн хамтын ажиллагааны чуулга уулзалт (FOCAS) болж, Хятадын удирдагч Си Жиньпин болон Африкийн 40 гаруй улсын удирдагчид оролцож Хятад-Африкийн харилцааны ирээдүйн дөрвөн хандлагыг тодорхойлжээ. Үүнд:¹⁰⁸

Үйлдвэржүүлэлт: БНХАУ-ын хөрөнгө оруулалт, барилга, Африкийн аж үйлдвэрийн парк шинэчлэлт, Африкийн 200,000 мэргэжилтэн сургаж туслах, БНХАУ-д Африкийн суралцагчдад 40,000 квот олгох.

Аюулгүй байдал, цэргийн хамтын ажиллагаа: Африкийн холбооны армиудад санхүүгийн болон цэргийн тусламж үзүүлэх, Хятад, Африкийн аюулгүй байдлын хамтын ажиллагааг нэмэгдүүлэх хүрээнд терроризмын эсрэг хамтран тэмцэх гэх мэт.

Хэвлэл мэдээллийн хамтын ажиллагаа, боловсролын солилцоо: Африкт таван соёлын төв барих, жил бүр Хятадад Африкийн 200 эрдэмтэд айлчлах, 500 Африк оюутнуудад санхүүжилт олгох, Африкийн 10000 тосгонд хиймэл дагуулын телевизийн

¹⁰⁷ Withdrawal from international arbitration as a tool of resource nationalism.

<http://www.brettonwoodsproject.org>

¹⁰⁸ Friedrich Ebert Stiftung. Workshop Paper On China And Africa Relations With Special Focus On Extractive Industries. 2009. Supported by: Friedrich Ebert Foundation

хөтөлбөр бий болгох, Кунзийн институт байгуулах (одоогоор нийтдээ 69 Кунзийн анги танхим зохион байгуулагджээ);

Байгаль орчныг хамгаалах: Хятад улс, зэрлэг ан амьтан ба ургамлын аймгийн ховордсон төрөл зүйлийг хамгаалах талаар хууль сахиулах чадавхийг бэхжүүлэхэд хамтран ажиллах хэлэлцээр хийжээ.

Ийнхүү Хятад постколониализм нэрийн дор Африкийн нөөц баялагийг “зөөлөн хүчний” бодлогоор дамжуулан эзэмших зорилго тавьж байна. Ө/х, Хятадын бодлого өмнөхөөс нэг шат ахисан аргаар колоничлох буюу баялагийг эзэмших явдал. Энэ нь барууныханд таалагдахгүй байгаа юм.

Монгол дахь шинэ колоничлолын шинжүүд

Байгалийн нөөц баялаг бол аль ч улс орны нийгэм-эдийн засгийн хүч чадлын салшгүй нэг эх сурвалж төдийгүй үндэсний аюулгүй байдлын тулгамдсан чухал асуудлуудын нэг мөн. Монгол улс байгалийн нөөц баялагийн хэмжээгээр дэлхийн улс орнуудын дотор дээгүүрт багтдаг хэдий ч түүнийг үр ашигтай ашиглаж нөхөн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлэх тал дээр хоцрогдолтой орны тоонд хамрагддаг. Тиймээс Монгол улсын хөрөнгө санхүүгийн дутмаг чадавхи, техник технологийн хөгжлийн доогуур төвшин нь гадаадын хөрөнгө оруулалтын асуудалд үндэсний эрх ашиг, сонирхлоо хамгаалсан баялгийн үндэсний үзэл санаа тэргүүн зэргийн хэрэгцээ болж байгаа билээ. Монгол улс 2009 онд 3 тэрбум \$-ын өртэй байсан бол МАН ба АН-ын засаглал ноёрхсон сүүлийн 7 жилд буюу 2016 он гэхэд нийтдээ гадаад өр нийтдээ 23 тэрбум \$ болж 21 тэрбумаар нэмэгдсэн бол, 2017 оны байдлаар 25 тэрбум \$-ын өртэй байгаа бөгөөд цаашдаа 2020 оноос өмнө ОУВС-гийн 5,2 тэрбум \$-ын зээл энэ өрийг 30 тэрбум \$-оос их болгох нь тодорхой болсон. Жон Адамс: “Улс үндэстэнг эзлэн авч боолчлох хоёр зам байдаг. Эхний зам бол зэвсгээр, харин хоёр дахь зам бол өрөнд унагах арга юм” гэжээ.

Ийм неоколониализмд автсан төрүүдийг судлаачид неопатримон буюу түрээсийн төр (Neopatrimonialism & Rent state) хэмээн нэрлэдэг.

- ❖ **Неопатримон төр** нь (Neopatrimon state) эрх баригч бүлэг төрийг хувийн эзэмшил өмч (патримониум) мэт ашиглаж, нийгмийн баялагийг төрөл төрөгсөд, ах дүү, хамаатан садан, найз нөхөд, нутаг дов жалганыхан болон тойрон хүрээлэгсэддээ түлхүү хуваарилдаг тогтолцоо юм.
- ❖ **Түрээсийн төр** (Rent state) эдийн засаг нь байгалийн нөөц баялагт тулгуурласан, үйлдвэрлэл хөгжөөгүй, хүн амын багахан цөөн хэсэг баялагийн ихэнхийг эзэмшдэг, засгийн газрын гол орлого, төсөв бүрдүүлэх арга нь

баялагаа ашиглуулсаны түрээсээс бүрддэг, улс төр нь тэрхүү гадаадынханы өгдөг түрээсийн орлогоос хараат тогтолцоо юм.

- ❖ **Неопатримон дэглэмийн үндсэн шинж** нь нийтийн захиргаа, улс төрийн хүрээ нь бизнесийн салбар болон хувирдаг бөгөөд өөрөөр хэлбэл, эдийн засгийн нөөцийг олж авах арга хэрэгсэл нь улс төрийн эрх мэдэл болж хувирдаг.

Дээрх шинжүүд Монголын төр, засаглалд түгээмэл илэрч байгаа бөгөөд неоколониализм ба неопатримониализмын ашиг сонирхлын нэгдэл болон тэдгээрийн дотоодын субъектууд дараах байдлаар ажиглагдаж байна. Үүнд:

1. **Неоколониализмийн бодлогын уриа:** Эдийн засгийн өндөр өсөлт бий болно. ДНБ-ийг гаргахдаа гадаадын хөрөнгө оруулагчдын орлого, зарлагыг нэмж гаргадаг. (жилийн 17%-ийн өсөлт гэх мэт)“Аливаа орны эдийн засгийг өсөхөд нь тусалбал, тухайн орны эрх мэдлийн тогтолцооны дээд хэсэгт нь байдаг цөөн хүн л баяждаг. Харин тогтолцооны хамгийн доод хэсэгт байгаа хүмүүсийн хувь тавилан бүүр ч хэцүү болдог.”¹⁰⁹
2. **Олон улсын банк санхүүгийн байгууллагуудын итгэл хүлээх:** Их хэмжээний зээлийг баялагийн хэмжээнд баримжаалан олгох эрхийг өгдөг. (Дубайн гэрээ гэх мэт)- “Бүх зүйлүүдийг хоёр дахин, гурав дахин, бүр дөрөв дахин урьдчилан тооцоолсон байдаг.”¹¹⁰“Өрийг хэзээ ч төлж барахгүй гэдэг бол анхнаасаа төлөвлөж байсан тэр төлөвлөгөөний л нэг хэсэг юм.”¹¹¹
3. **Улсын өр ихсэх:** Сүүлийн 9 жилд Монгол улсын гадаад өр 22 тэрбум \$-оор нэмэгдэж 25 тэрбум \$-т хүрсэн. (Оюутолгойн ашгийг 2037 оноос хүртэхэд 34%-

¹⁰⁹ЖонПеркинс. Эдийнзасгийнхөлсний алуурчнынамичлал. УБ., 2011. Тал 36

¹¹⁰ЖонПеркинс. Эдийнзасгийнхөлсний алуурчнынамичлал: Дэлхийн банк, Олон улсын Валютгийн сангийн ажилладаг арга бол маш энгийн. Тэд эхлээд тухайн улс орныг худалдагдсан эрх баригчдаар нь дамжуулж төлж чадахааргүй том өрөнд аажмаар бодлоготойгоор унагадаг, дараа нь энэ өрийнхөө хүүг, зарим хэсгийг төлүүлэх мөн ирээдүйд улам илүү их ашиг олохын тулд дахиад зээлүүд өгч эхэлдэг. Энэ бүхний эцэст улс орнууд өөрийн орны байгалийн баялаг, эрчим хүч, усан хангамж, бүр боловсрол, эрүүл мэндийн систем, шүүх засаглал, тэтгэвэр даатгалын системээ хүртэл гадаадын компаниудад хэлсэн үнээр нь худалдахаас өөр аргагүй байдалд ордог. Питер Ж. Мерола. Эрин цагийн дуудлага. УБ., 2011. Тал 119

¹¹¹ЖонПеркинс. Эдийн засгийн алуурчны намичлал. - Энэ бүхэн тус улсын хэдхэн эрх баригчид, тэдний гар хөлийг баяжуулах ба мэдээж ихэнхийг нь манай компаниуд завшдаг. Энэ улс орны ихэнх хүмүүс зээлийн энэ мөнгөөр юу хийснийг мэдрэх ч үгүй өнгөрдөг. Ингээд бүтэл бүтэн улс орон, жирийн хүмүүс асар их өрөнд унаад л үлддэг. Энэ өр нь тухайн улс орны хувьд асар их учир түүнийг төлж хэзээ ч барахгүй юм.

ийнхаа өрөөр ашиг авахгүй байх, эцэст нь өртэй хоцрох магадлалтай)“...байгалийн их нөөцтэй, ...орныг сонгож Дэлхийн банкны нэрээр, эсвэл түүний олон байгууллагуудын нэгний нэрээр том мөнгө зээлээр өгдөг. Үнэндээ энэ мөнгө хэзээ ч энэ улсад орж ирдэггүй бөгөөд харин манай хэдэн том компаниуд энэ улсад том дэд бүтэц үйлдвэр завод, боомтууд барих нэрээр энэ мөнгийг хувааж хүртдэг.”¹¹²

4. **Эрх баригчид нь неоколониализмын гар хөл болох:** Колоничлолд автагдсан улс орнуудын улс төрийн дэглэм ямар байх нь шинэ колоничлогчдод огт хамаагүй. Гол нь өрөөр дамжуулан улс төр, эдийн засаг нь хянагддаг байх ёстой. “Зээлдэгч орны удирдагчид заавал мөнгөнд дуртай байх ёстой. ...Авлигаар ажлаа зохицуулж, санасандаа хүрдэг тогтолцоо зам дээр нь гэнэт авлигад автагддаггүй удирдагч гараад ирвэл түүнийг зайлуулдаг.”¹¹³
5. **Үндэсний эрх ашиг гээгдэх:** Эрх баригчдын шийдвэр үндэсний эрх ашгаа байнга зөрчиж, “амиа хорлох” шинжтэй болсон. Төрийн бодлого, шийдвэрүүд улс, үндэстэнийхээ эрх ашгаас урвасан, гадаадынханыг хамгаалсан шинжтэй гарч эхэлсэн. (Каплагийн хэрэг, Шинэчлэлийн засгийг унагах, Оюу толгойн мөнгийг Монгол банкаар дамжуулахыг татгалзах гэх мэт)
6. **Неоколониализмийг дэмжигч нийгмийн бүлгүүд бий болох:** Улс төр, бизнес, ажиллах хүчний түвшинд неоколониализмийг хүчтэй дэмжигчид бий болсон. (Авлигад автсан улс төрчид, өөрсдийгөө баялаг бүтээгчид хэмээн нэрлэдэг туслан гүйцэтгэгч компаниуд, өндөр цалинтай цөөн ажиллах хүч нь неоколониализмийг дэмжсэн хүч болж, тэднийг хамгаалсан сурталчилгаа явуулдаг болсон. Тухайлбал, “хөрөнгө оруулагчдын итгэл”-ийг алдлаа гэх мэтээр)
7. **Төр нь иргэдийнхээ эрх ашгийг хамгаалдаггүй:** Уул уурхай, лицензтэй холбоотой эрх баригчид, шийдвэр гаргагчдад “авлигын” төлбөр, түрээсээ төлсөн гадаадын голдуу хүмүүст хууль үйлчилдэггүй бөгөөд тэдний хууль бус үйлдлийг хууль, хүчний байгууллагууд хамгаалдаг. Эх орондоо иргэд нь хоёрдугаар зэргийн хүн болж, гадаадынхан болон тэдэнтэй хуйвалдагсад нэгдүгээр зэргийн хүн болдог. Энэ нь гүнзгийрвэл, Иранд болсон А.Хомейнигийн удирдсан хувьсгал шиг байдалд хүргэх магадлалтай.¹¹⁴

¹¹² Питер Ж. Мерола. Эринцагийндуудлага. УБ., 2011. Тал 118

¹¹³ Жон Перкинс. Эдийн засгийн хөлсний алуурчны наминчлал. УБ., 2011. Тал 136-137

¹¹⁴ 1978-1979 оны Ираны лалын хувьсгалын уриа, шүүмжлэлийн нэг бай нь “Иран хүн нохой хоёр орохыг хориглоно” гэсэн байдаг.

8. **Гадаадад хямд ажиллах хүч болох, цагаачлах:** Жирийн иргэд эх орондоо амьдралаа дээшлүүлэх боломжгүй болж, гадаадад ажиллах хүчнээр явах, цагаачлах, тэндхийн иргэн болох, “хар”-аар байсан ч эргэж ирэхгүй байх хандлага ихэссэн.
9. **Үндэсний үзэлтэн, эх орончдыг гутаан доромжлох:** Улс, үндэстэнийхээ эрх ашгийг хамгаалахаар тэмцсэн эх орончдыг “намнаж” эхэлдэг. Өөрөөр хэлбэл улс, үндэстэнийхээ эрх ашгийг хамгаалж дуугарсан улс төрчид, иргэний хөдөлгөөнийг популистууд, гацаагчид хэмээн адлах, гутаан доромжлох, улс төрөөс арчиж хаях үзэгдэл ихсэж байна.
10. **Эдийн засгийн тусгаар тогтнол алдагдах:** Эдийн засгийн хувьд бие даасан ямар ч төсөл хөтөлбөр хэрэгжүүлэх чадваргүй болдог. Шинэ колоничлогчдоос хамааралтай эдийн засгийн хараат байдал үргэлжилж, эдийн засаг үл солонгорно. Өөрөөр хэлбэл, өр төлөлтийн асуудлууд болон уул уурхайгаас хараат эдийн засагт бусад өөр өсөлт хөгжлийн боломжууд хязгаарлагддаг байна.
11. **Неоколониализмийн үр дагавар, хариуцлагыг хүчирхэг гүрнүүд хүлээдэггүй**¹¹⁵ бөгөөд ихэнхдээ тухайн орны төр, засаглал нь чадваргүй, авлигад идэгдсэн, сул доройгоос болсон¹¹⁶ гэж тайлбарлагддаг. Өөрөөр хэлбэл, үндэстэн дамнасан корпорациудын тарьсан балаг эзэн орны удирдагчдад хамаагүй мэт боловч шаардлага гарвал корпорациудынхаа эрх ашгийг хамгаалдаг.

Дүгнэлт:

Бидэнд хөгжлийн аль замыг сонгох вэ? гэдэг асуудал тулгарч байна. Онолын хувьд бид биеэ даасан бодлого хэрэгжүүлэх бүрэн эрхтэй тусгаар тогтносон улс. Үүнд:

1. Неоколониализм: Энэ хандлага эхэлчихсэн. (Үргэлжилбэл, Африкийн замаар орох магадлалтай, гэхдээ тусгаар тогтнол хадгалагдана.)

¹¹⁵Питер Ж. Мерола. Эринцагийндуудлага. УБ., 2011. Тал 121...ТагнуулынтөвгазрынажилтанКермит Рузвельтын санаачлагаар Хувийн зөвлөхүүдийг Дэлхийн банк, Олон улсын валютын сан зэрэг байгууллагаар дамжуулан илгээж байхаар болсон юм. Над шиг хувийн зөвлөх компаниудад ажилладаг зөвлөхүүдийг иймэрхүү ажилд шатан оролцуулж хэрэв ямар нэг зүйл дээр баригдвал Засгийн газрын хувьд ямар нэг үр дагаваргүй өнгөрөх юм.

¹¹⁶Самуэл Пол. Засгийн газрын үйл ажиллагаанд тавих хөндлөнгийн хяналт: Иргэний нийгмийн санаачлагаас суралцах нь /Төрийн захиргаа ба Ардчилсан засаглал: Иргэддээ үйлчилдэг засгийн газар. УБ., 2008.

2. Постколониализм: Бас эхэлж байна. (Үүнийг дагаж Хятадын зөөлөн хүчний бодлого хэрэгжиснээр ирээдүйд үндэстэний хувьд уусах, магадгүй эдийн засгийн тусгаар тогтнол, бие даасан байдлаа алдах ч аюул байна. Өөрөөр хэлбэл эдийн засаг урд хөршөөс хэт хамааралтай болж байна.)
3. Үндэсний эрх ашгаа хамгаалах: Ийм улс төрчдийн нэгдэл, төр засагт бүрдээгүй байна. (Хэрэв ийм засаг байгуулж чадлаа ч олон улсын түвшинд бие дааж хөгжих, улс төр, эдийн засаг, нийгэм, соёлын чадвар хүрэхгүй “утопи” байх магадлалтай.)
4. ОУБ-ууд, Эвсэл холбоонуудад нэгдэх: Энэ хандлагыг хэрэгжүүлэх оролдлогууд бий. ОУ-ын хамтын нийгэмлэгүүдийн бодлоготой үндэсний эрх ашгаа хамгаалсан бодлогыг уялдуулах боломж бүрдэж болох юм. (Энэ нөхцөлд ямар ч тохиолдолд парламентын засаглалыг хадгалж байх шаардлагатай болно.)
5. Байнга төвийг сахих: Энэ хандлага бас анхаарлын төвд орж ирсэн. Энэ нь их гүрнүүдийн хүчний тэнцвэр, улс төр, эдийн засгийн сонирхлын тэнцвэртэй байдлаас хамаарах бөгөөд тэнцвэр алдагдсан үед боломжгүй. Өөрөөр хэлбэл, хоёр хөрш хүсэхгүй бол боломжгүй.
6. Өөрийн хүч, нөөцөд тулгуурлах: Байгалийн баялаггүй улс оронд гадны нөлөөлөл, сонирхол бага байх бөгөөд энэ нь бие даасан бодлого хэрэгжүүлэх бодит боломж бүрдүүлэх магадлал өндөр байдаг. Тиймээс баялагаас хэт хамааралтай бус, олон салбарт эдийн засгийг бүрдүүлэх шаардлагатай юм.

Abstract:

Neocolonialism is a policy of developed states which tends to recognize independence and sovereignty of any poor nations, then, it sets to control political, economic and even cultural sphere of those nations in order to provide gain for them. In other words, it is a modern implementation of a policy review its political framework, and issued him a favorable decision through the international relations level of developed countries to least developed countries, a colonial government in their economies. In theory, small poor countries can be independent, but they also are not protecting national interests through international free and real (liberal and realistic) a political and economic relations that phenomenon is neocolonialism.

Ном зүй:

1. Жозеф Е Стиглиц. Дэлхийчлэл ба түүний сэтгэлд эс нийцэх нь. УБ., 2007. Мөн судар ХХК
2. Жон Перкинс. Эдийн засгийн хөлсний алуурчны наминчлал. УБ., 2011.
3. Питер Ж. Мерола. Эрин цагийн дуудлага. УБ., 2011.

4. Самуэл Пол. Засгийн газрын үйл ажиллагаанд тавих хөндлөнгийн хяналт: Иргэний нийгмийн санаачлагаас суралцах нь /Төрийн захиргаа ба Ардчилсан засаглал: Иргэддээ үйлчилдэг засгийн газар. УБ., 2008.
5. Halina Ward. Resource nationalism and sustainable development:a primer and key issues. March 2009.
6. Resource Nationalism. A Horizon Scanning Research Paper by The Resources Demand and Supply Resource Nationalism Community of Interest. Published December 2014.
7. Miria Pigato and Wenxia Tang. China and Africa:Expanding Economic Ties in an Evolving Global Context. March 2015.
8. Thomas Waelde, Renegotiating acquired rights in the oil and gas industries: Industry and political cyclesmeet the rule of law, Journal of World Energy Law and Business, 2008, Vol 1 Number 1,
9. Guinea announces review of mining contracts. <http://en.ce.cn/World/biz/200812/29/>
10. Mining contract review in the Democratic Republic of Congo. www.humansecuritygateway.info